

Пенка Иванова
Посланията на официалните празници в България
(1944 – 1956).
Комуникативни аспекти.

Абстракт: Основен обект на внимание в статията е ролята, която изпълнява официалната социалистическа празничност в качеството си на посредник между идеологическата визия за реалността и хората, които трябва да я усвоят. Празнуването се разглежда в контекста на новата парадигма, в която се построява обяснението на света. Извежда се общата за всички празници структура и механизми за предаване на посланията на идеологията. На тази основа се правят заключения за същността и целите на официалната празничност в България в периода 1944 – 1956 г.

Ключови думи: социализъм, идеология, , послание, празник, труд.

Abstract: Main focus of the article is the role of the socialist conviviality, serving as a mediator between the ideological vision for the reality and the people who have to incorporate it.

The celebration has been treated within the context of the new paradigm, in which the explanation of the world has been created. The common structure for all celebrations has been derived, as well as the mechanisms for transmission of the messages of the ideology.

Based on this, conclusions for the essence and the goals of the official conviviality in Bulgaria in the period 1944-1956 have been drawn.

Key words: socialism, ideology, message, celebration, labour.

Изследователска цел и източници

Пренареждането на света в координатите на социалистическата парадигма променя битието на хората във всичките му аспекти на съществуване.

В качеството си на основни събития, които легитимират съществуването на общността, празниците изразяват ценностите, около които е изградена тя. Те съобщават на обществото причината то да е такава, каквото е, превеждат за хората настоящето им, тълкуват миналото и повдигат завесата пред бъдещето.

На следващите страници ще се опитаме да видим какви послания отправят намислените и претълкувани от идеолозите в социалистическа България официални празници във времето до 1956 г. Периодът е забележителен с много неща и едно от най-важните сред тях е усилието на идеологията да подчини действителността на собствената си представа за нея. Вниманието ще се съсредоточи изключително върху трите, определени като най-значими в празничния календар дни: Девети септември, Първи май и Освобождението (3-ти март). Изборът се дължи както на признатата им от идеологията важност, така и на факта, че като структура (както ще видим по-долу) отбелязването на всички „светли дати“ протича по идентичен начин с разлика само в мащабите на мероприятияето.

Основен източник на информация, с оглед постигането на поставената изследователска задача, се явява архивът на отдел „Пропаганда и агитация“ към ЦК на БКП. Обект на анализ са архивни единици от фонд 1Б, оп. 15 на Държавна агенция „Архиви“, които се отнасят до провеждането на идеологическата политика по отношение на празниците. За допълване и обогатяване на основния изворов материал ще ни служат данни от календари с вписани празници (издания на различни обществени организации през изследвания период), както и броеве на в. „Работническо дело“.

Приетата методика на изследване включва анализ на съдържанието на документи и изясняване смисъла на предадените посредством визуални и вербални символи послания в комуникационния акт, какъвто представлява официалният социалистически празник.

Светът, в който празнува социализмът

Нито една реалност, която човешкото въображение се опитва да обясни и/или оправдае не съществува в условията на абсолютна изолация или пък на пълно и безусловно господство (като изключим представата за бъдещето в комунистическата идеология). Тя се разполага във вселена - благосклонна или не, създава отношения с приятелски или враждебни сили. В един свят, където непрекъснато се противопоставят социализмът и капитализмът, тъждествени на Доброто и Злото в партийната реторика, социалистическите общества съществуват, оправдани от закона за историческото развитие. Пролетариатът, най-прогресивната класа, води останалите към земния рай и нищо в действията му не може да е погрешно, защото е ръководен от своя „авангард“ - Комунистическата партия.

Новите правила за конструиране на обществото разрушават редица, градени от традицията връзки в социалното пространство, изисква се изработването на други нагласи спрямо действителността. Ценностната дезориентация като че ли е сред предвидимите последствия от изискваната промяна на отношението към света. Тогава в стъписаното съзнание нахлува пропагандата. Тя има обяснение за всичко и е готова да прогони колебливостта и мъглявините на съмнението с недвусмислената си светлина. С усърдието, полагащо се при изпълнението на първостепенна задача, идеологията охотно разделя света на добри и лоши, със задоволство обявява победата над световното зло и уверено пророкува скорошна революция, която да възстанови справедливостта в света. Тя разделя времето на „преди“ и „след“ и според тези понятия разпределя цялото многообразие на света в моралните категории на доброто и злото.

Правото на битие на този свят е изведено по силата на логиката. То се обосновава с научни доводи и се аргументира с факти от историческото развитие. В лагера на Доброто сред непримиримите

враждуващи сили - едната обречена на победа, а другата на безславна смърт - БКП уверено води „трудещите се“ към пророкувания от Маркс рай на земята.

Социалистическият празник

Празникът също разделя времето, такова каквото си го представя общността. Той е навлизането на свещеното време в ежедневието, припомяне и отдаване дължимото уважение на силите, взели под покровителството си конкретната общност. Като участва в отбелязването на определен, признат за важен момент, човекът потвърждава принадлежността си към това общество, към правилата, по които се организира то. В празника се събират миналото, настоящето и бъдещето. Той оправдава правото на хората да бъдат тук и сега и да бъдат и занапред.

Пространството, в което се случва празникът, се изпълва с драматични сблъсъци между тайнствени сили. Тук човекът извоюва подкрепа или си навлича гняв, свещената история оформя и тълкува вселената.

За социализма тази история показва раждането и мисията на пролетариата. Партията организира обединяването на обществото, което се стреми да ръководи, около нови сакрални точки от годишния календар.

Празниците на Народната република в периода, който е обект на нашето внимание, продължават типичната за всяко модерно или модернизиращо се общество тенденция да обявява за свещени събития от обществено-политически характер. Последните се провъзгласяват за изключителни за цялата общност и изпълняват функции на един от обединяващите я фактори, претендирайки за валидност пред всички нейни групи.

Празничността на делника

До 1949 г. в календарите все още съжителстват православните и обществено-политическите празници. В рамките на изследвания

период най-дълго се задържат Бъдни вечер и Коледа – до 1952 г. Освен големите събития за България и за социалистическия свят, се честват дати от биографията не само на революционери, но и на учени, философи, поети (Данте и Байрон са само част от дългия списък), които идеологията припознава като „свои“. Често наблюдавано явление е дните да се натоварват с по две или повече забележителни дати, така че да не остане без внимание и най-малкото събитие по изминатия от носителите на социалистическата идея път. Той минава покрай „Светването на първата електрическа крушка“ (4.09.1882 г.), всички „паметни“ конгреси на БКП (още от времето на БРСДП (т.с.)), извисява се през Великия Октомври и триумфира с клетвата на Сталин пред гроба на Ленин (26.01.1929 г.).

Празнуват се първи издания на емблематични за социалистическата идеология текстове, въстания и освобождения, сражения и акции. Пред тази натовареност църковният календар бледнее, ежедневието се превръща в Празник.

Всеки нов ден е ден на трудов подвиг и това го прави необикновен, свещен. Пропагандата, която превежда посланията на идеологията на езика на хората, показва цялото време от установяването на народната власт до настъпването на комунизма като сакрално - поредица от всекидневните актове на свещенодействие пред Строежа чрез Труда. Дните минават в непрекъсната подготовка за тази или онази „акция“ (думата, която идеологията приема за синоним на „празник“) и едва преминало тържественото събитие, трудовите колективи вече поемат обещания за следващото честване. Празничността превзема делника – няма нищо по-закономерно от гледна точка на идеологията. В една република на пролетариата трудът не е несправедливост и мъчения, а радост, единственият източник на щастие, който идеологията позволява на хората.

Протичането на новата „свещена история“ на общността - светлите дати

В новия официален празничен календар основното напрежение на подготовката се съсредоточава в два момента с върховата натовареност, които новото обяснение на света посочва като най-значими в България : Девети септември и Първи май. Освобождението на България (3 март) също е обект на специално внимание, но специфичната му интерпретация от страна на идеологията не предполага грандиозност на мероприятията, посветени на него.

Сред задачите на отдел “Агитация и пропаганда” през месеците юли-септември 1949-та г. има специална част, посветена на „провеждането на масовите политически и юбилейни акции” [1]. Тук задачата на отдела е определена като „(...) осигуряване провеждането на политическата линия на ЦК. Когато акцията е от национален мащаб, АПО на ЦК изработва план за нейното провеждане, подготвя основните материали (тезиси, лозунги и др. такива), изпраща оратори и т.н.

Освен това, в същия документ се установяват

„(...) следните три общонационални празници, които се подготвят и провеждат направо от ЦК на БРП(к) и НК на ОФ:

Освобождението на България, Първи май и 9-ти септември (...)” [2] (запазен е правописът в оригинала).

Идеологията създава съдържанието на тези празници и формата, в която протича тяхното отбелязване в съответствие със света, в който се разполагат и който утвърждават. Те отговарят смислово на етапите, през които се развива мисията на пролетариата във вселената, която научно обяснява марксизмът.

Освобождението

Началото на българската държавност като част от света на буржоазната модерност се приема от идеологията като необходимо зло. Нейното съществуване е условието за възникването на “най-

прогресивната част от човечеството“. Това е важен празник за Народната република, но като носител на нееднозначно добро (защото пролетариатът се ражда от и в несправедливост), в неговото честване няма и помен от големите „празнични акции“ през май и септември. Тук започва да се изгражда митът за „нашия двоен освободител, великия руски народ“, а неговата армия е представена като носител на нови, прогресивни и поради това добри начала за развитието на обществото.

Трудностите, които среща националната буржоазна държава, породени от неизбежността на модернизацията и невъзприемането ѝ от едно в по-голямата си част традиционно общество, идеологията на социализма нарича класова борба. Припознатата като същностна характеристика на капиталистическите общества „експлоатация на човек от човека“, помага за по-бързото осъзнаване мисията на пролетариата. В този свят идва за живот БРП(к), чиито ръководители живеят със страданията на угнетените, борят се срещу всемогъщия жандарм, жертват се с несломимата вяра за сигурния и изобилен свят, който ги чака в комунистическото бъдеще.

Първи май

На тези борби и страдания, и на бъдещето, в чието име са понесени, е посветен един от големите празници в социалистическа България – Първи май. Той е обещание за благоденствие поради две причини: 1) констатира, че, ето ги хората, които са прозрели как ще се стигне до всеобщото щастие и те са смели и готови на жертва и 2) това е Денят на труда, а до комунистическото бъдеще може да се стигне само и единствено чрез трудовото усилие. Идеологията го определя като „бойният празник на трудещите се“ и така събира в едно двете основни функции на работническата класа – да се труди и чрез това да се бори за справедливост и благоденствие. Първи май демонстрира обединение на хората за създаването на блага (за периода, който е обект на внимание тук - главно материални) и

непоколебимост на вярата, че тези блага ще донесат справедливост. Човекът в него се осъзнава като Производител и това го прави повелител на битието. Само в това му качество той има право да се нарече нов, социалистически, човек и да очаква встъпването си в „светлото бъдеще“. Само като увеличава благосъстоянието на обществото социалистическият труженик може да е сигурен, че се сражава с могъщия все още, но неименуемо предстоящ да загуби враг. Празникът на труда по дефиниция е празник на Човека, освободен благодарение на труда си и разгръщащ всичките си способности в него.

Девети септември

Събитията от предходните „светли дати“ кулминират и намират своя щастлив край и едновременно с това триумфално начало в Девети септември–Празникът на свободата.

Датата е изписана на държавния герб и обявена за връх в многовековната борба на българския народ против експлоатацията, подтисничеството и неравенството, първа крачка по пътя, който извежда до благоденствието и справедливостта.

Светът, чието възцаряване се отбелязва тук, не е продукт на добрата воля на някаква Първопричина, а е резултат от целенасочените усилия на самите хора. Хора, осъзнали мисията си сред несправедливостите на капиталистическа България, обединили се за борба в името на освобождения от експлоатация труд и постигнали победата на 9-ти септември. Така събитията, около които идеологията организира света, закрепени в датите на Освобождението и 1-ви май, кулминират в народното „(...) антифашистко въстание(...)“ [3]. След този момент битието вече не е същото.

Това е един непрекъснато променящ се свят, свят на възход по спиралата, чиито край и ново начало са фиксирани на 9-ти септември.

Структура на социалистическия празник

От документите на отдел „Пропаганда и агитация“ може да ни стане ясна най-общата структура на плана, по който се провеждат всички празници в социалистическа България.

1. Обговаря се действителността, в която ще протече празнуването – „под знака на...“ „Знаците“, под които се провежда определеното от идеологията важно събитие биват разнообразни и са под влиянието на вътрешната ситуация или „международното положение“.

2. Съставят се лозунги, които закрепват тази действителност в кратки, запомнящи се фрази

3. Съставя се официален доклад за пълно осветляване на „положението“ в света, като се извежда честваното събитие от дълга верига „революционни“ или поне „прогресивни“ събития преди него, определя се мястото на общността, разгромява нейните врагове и декларира единството ѝ. Съставят се тезиси, по които да се пишат доклади в рамките на официалното тълкуване на действителността.

4. Съставя се комитет по организацията, който включва различни нива партийни и обществени организации (които не са партийни само по име) в зависимост от ранга на събитието. Той има за цел да организира действеното, а не само вербално обединение на общността около нейните лидери. Комитетът по организацията има грижата за подобаваща украса на пространството, в което ще се състои честването, както и за тържествените събрания в навечерието.

Какво ни „казват“ празниците на Народната република

Както традиционните празници са структурирани около едно неизменно ядро и тази неизменност придава единство на съдържание и форма като едновременно с това потвърждава правото им на съществуване, празниците в социалистическия календар също имат неизменен център – деклариране на преданост към ръководителя и Партията. Същността на социалистическия празник е в

непрекъснатото препотвърждаване на верността на водените към водещите, на трудещите се, към тези, които ще ги изведат в „светлото бъдеще“.

Начинът, по който се изразява тази преданост попада под влиянието на конкретната вътрешна обстановка и/или „международното положение“ Честванията се провеждат винаги под „знака на“ конкретна политическа акция или акции. Това са празници в един неспокоен свят, свят, който отправя предизвикателства и който се отбранява срещу множество и сякаш вездесъщи врагове.

Народът потвърждава верността си преди всичко чрез обещания за повишаване на производството, защото колкото по-бързо се промени материалното положение и се достигне изобилието, толкова по-бързо и прогресивно ще се промени и съзнанието и хората ще заживеят без да се измъчват едни други. Пък и няма нищо поестествено в едно общество, признало труда за върховна ценност и признаващо човека само доколкото той допринася за благото на всички, признателността към ръководителите да се измерва с нарастването на производството. Друго отношение освен признателност този свят не допуска на практика въпреки проглушаващите призови за градивна критика.

Празникът никога не е само национален, защото, както всички знаят, пролетариатът няма родина. Във визуалното и вербално представяне на света по време на празненствата идеологията непрестанно напомня на хората, че са част от един могъщ и благороден съюз, „социалистическото семейство“ срещу което се изправя обреченият да загуби, но неуморим враг (външен или с „партиен билет“).

В рамките на тази сплотена общност има ясно изразена граница между водещи и водени, съзнателни и осъзнаващи се, Партия и пролетариат. Можем да намерим потвърждения за това във всеки аспект на кой да е социалистически празник. Трибуната, пред която

преминава „най-прогресивната част от човечеството“, издигната над него и приемаща поздравленията му. Лозунгите, които ЦК обнародва преди всяка „светла дата“ и които биват носени от възторжените (поне според идеологическите очаквания) манифестиращи, обещанията за „още по-...“, „никога вече...“ и т.н. Дистанцията между народ и авангард се подчертава и от разделянето на празниците на официална част и друга, която обикновено е запълнена с „народни веселия“. Обикновено последните присъстват под формата на програма, изнесена от „самодейните колективи“. Присъствието на сплотените трудещи се декларира благодарност и заявява готовност да следва мъдрите си предводители.

Как ни го „казват“ – средства, които предават посланието

Макар честването на обявените от идеологията „големи“ празници да се разнообразява от известни разлики в съдържанието на вербалните и визуални средства за изразяване на доверие и подкрепа (в зависимост от действията на Врага, преди всичко), една от големите грижи на агитационно – пропагандния отдел е всеки празник да има „свой собствен облик“. Тази цел е трудно постижима защото празниците са привидно различни - доколкото честват различни събития, но самото празнуване е стереотипно и макар поводите да се различават смисълът остава непроменен- благодарността към Вожда и БКП е константна величина, декларирането на вяроност - също.

Специфичното тълкувание на света, като единство и сплотяване, където всяко действие се подчинява на Целта борави с определен набор от утвърдени изразни средства (на вербално и визуално равнище), с които да се демонстрира общата воля, признателност и преданост на ръководените към Ръководителя и партията.

Присъствие, с което човекът доказва принадлежността си към съответния колектив(при всички случаи трудов). Манифестации има на всички важни празници и повсеместно. На празниците, обект на

внимание тук, задължително има парад (до 1954 г. за Първи май) на „(...) народната войска – страж на мира, защитница на независимостта (...), опора на мирния социалистически труд.“ [4]. Това присъствие напомня, че докато не победи световната социалистическа революция, светът, в който съществува Народната република, е изпълнен със заплахи. Въпреки това, нейните граждани могат да се чувстват защитени, а единствените им притеснения да се ограничат до тревогите за преизпълнението на плана.

Участието в празника е организирано и не се допускат самоволни посещения на граждани. Така народът демонстрира масовостта на поддръжката си спрямо провежданата политика. Хората не просто вървят, те са подредени в редици и колони, подчинени на една обща воля, демонстрират твърдост и стегнатост. Един от най-често използваните изрази при описанията на „акции“ от голям мащаб е „море от хора“. „(...) безкрайните колони на трудещите се(...)“ [5] излъчват увереност в силите си и вяра в партията и „(...) рапортуват за резултатите от своя самоотвержен труд(...)“ [6]. В този свят няма място за колебания, несигурност и душевни терзания, а мъченията на съвестта произтичат единствено ако някак си разочаровал „партията - закрилница“.

Лозунги. Най-променливата част от една „акция“. Макар Целта да е една, но стъпките към нея са разнообразни, макар Врагът да е един, той се появява непрекъснато с различни маски. Така една от най-определящите характеристики на социалистическия лозунг е неговата злободневност. Той е насочен към множество хора и трябва да развълнува и мобилизира, „(...) а намери път към сърцето и съзнанието.“ [7]

Портрети. Те говорят за борбата в миналото и са гаранция за постигането на бъдещето. Гаранция, че общността се движи по научно провидения и начертан път към неизбежното и благоденствие. Портретите осъществяват в най-голяма степен връзката с миналото (в

качеството му на време, през което работническата класа е достигнала до съзнанието за своята световна мисия) като гаранция за бъдещето, приемственост от която се нуждае всяко общество. Те представят сегашния етап от Великия строеж като поредната крачка от верига събития, чиито край извежда в комунистическия свят.

Плакати. Идеологически правилните изображения тук могат да се отнасят до ентузиазираното настояще или „светлото бъдеще“.

„Изображението е длъжно дълбоко да вълнува чувствата на народа да извиква и подбужда трудящите се на героичен труд, на подвиг(...), да буди гнев и умраза, стремеж да се разгроми и унищожи ненавистния враг(...)“ [8] (запазен е правописът в документа). Тук можем да включим и цветните и интересни, според предписанията на идеологията диаграми, които „нагледно“ показват възхода на социалистическия свят.

Карикатури на Великия враг. Празненството напомня, че не може да има и миг на отпускане и покой докато не бъде победен нещастният с неразбирането на закона, по който се движи светът, но затова пък неуморим и богат противник и различните му помощници дори в социалистическия свят (кога опозицията, кога някой отклонил се от правия път ръководител на братски народ).

Зеленината, съпътстваща неизменно украсата на всички големи празници на общността, е пряко отправяне към цъфтежа на вечната пролет в една земя, където скръбта е прогонена завинаги, а тъгата навещава само неуспелите империалисти в мрачните им убежища. Усмихнати и здрави млади хора преминават с хиляди под гледащите ги благосклонно и бащински официални лица. Признателност, оптимизъм, доверие, готовност за саможертва, единство – така бихме могли да обобщим посланията на провежданите по сценарий с предварително одобрение „отгоре“ социалистически празненства в годините до 1956-та.

Заклучение

Чрез специфичната режисура на езика на официалната празничност идеологията легитимира изграждания от нея свят, изисква и получава тържествени обещания за вяност към принципите, върху които е изграден той. Във въобразената идеална комуникационна среда на ранния социализъм в България, реалността е само материя, изпълваща формите, в които идеолозите я намислят. Неизменни в тази вселена са Целта – комунистическото бъдеще и Партията, начело с Вожда, която води народа към него. На тези стълбове се изгражда и обосновава съществуването си социалистическата общност и този факт се напомня ежедневно от пропагандата, която „превежда“ постулатите на идеологията за трудещите се. Празниците са част от механизма на предаване на „съобщенията“ и чрез присъщите им форми на въздействие - важна част от усилията за закрепване на новия свят. Посланията, които идеологията отправя по време на официалните „празнични акции“ са част от пропагандния механизъм целящ преди всичко мобилизирането на хората за още повече усилия. Както всички останали събития в живота на Народната република в периода 1944-1956 г., и празникът се използва с чисто функционална цел – да сплоти, да подчертае единството, за препотвърждаване на верността – гаранция за неизбежното настъпване на благоденствието в „светлото бъдеще“ на комунизма.

Цитати:

- [1] ф.1 Б, оп. 15, а.е. 301, л.31, Задачи на А.П.О. на Ц.К. за изпълнение през месеците юли-септември 1949 г.
- [2] ф.1Б, оп.15, а.е. 301, л.31-33, Задачи на А.П.О. на Ц.К. за изпълнение през месеците юли-септември 1949 г.
- [3] ф.1Б, оп. 15, а.е.36, л.7-8, Лозунги към първата годишнина на народното антифашистко въстание на 9 септемврий 1944 г.
- [4] в.Работническо дело, 2.05. 1951, бр.122.
- [5] в. Работническо дело, 2.05. 1951, бр.122.
- [6] в.Работническо дело, 2.05. 1951, бр.122.

[7] ф.1Б, оп.15, а.е. 97, л.л.46-49, Нагледната агитация, 1946 г.

[8] ф.1Б, оп.15, а.е. 97, л.л.46-49, Нагледната агитация, 1946 г.

Пенка Иванова

Пенка Иванова е докторант към катедра Политология в СУ „Св. Климент Охридски“.

Интересите и се съсредоточават върху социалистическата идеология и мястото, което тя отрежда на човека в градения от нея свят.

Предлаганият по-долу текст е първата и публикация.